

บทบาทพระสงฆ์: ท่ามกลางวิกฤตของสังคมไทย*

THE ROLE OF MONKS: AMID THE CRISIS OF THAI SOCIETY

พระครูสมุห์ชินวรวัตร ธีรภทฺโท

Phrakhursamuchinworawat Thirabhatto

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน่วยงานวิทยบริการพุทธมณฑลจันทบุรี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phutthamonthon Chanthaburi

Corresponding Author E-mail: Phrakhrusamuchin264@gmail.com

บทคัดย่อ

พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญและมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นต่อชุมชนและสังคม พระสงฆ์ ให้ความรู้ และแนวทางปฏิบัติอันเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่ประชาชน ในชุมชน ส่งเสริมให้ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เกิดวิกฤตของสังคมไทย ปัญหาทางการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจการปิดตัวของภาคการผลิตและ ภาคบริการก่อให้เกิดการตกรางครั้งใหญ่ในสังคมไทย เกิดการว่างงานและยากจน การระบาดของ เชื้อโควิด-19 ที่สังคมโลกและสังคมไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคาม ปัญหาความมั่นคงด้าน สาธารณสุข ปัญหาฝุ่นพีเอ็ม 2.5 ปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ขยายตัวในเชิงพื้นที่เป็นวงกว้าง และเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของเกษตรกรในชนบทอย่างมาก บทบาทของพระสงฆ์ ด้านการเผยแผ่ ต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและปรากฏการณ์ของสังคม บทบาทที่แสดงออก จริงตามนโยบายทางบ้านเมืองภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561 การส่งเสริมการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้เกิดการพัฒนาจิตใจและ ปัญญา มีภาระหน้าที่ที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับสังคมตามภารกิจหลัก ด้านการสาธารณสุข สงเคราะห์ประชาชน ต้องมีองค์ความรู้ที่แท้จริงเป็นฐานดำเนินการ เช่น รักษาโรคโดยใช้สมุนไพร เยียวยาผู้ติดยาเสพติด บทบาทลักษณะนี้ อาจจะไม่ใช่บทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ แต่เป็น บทบาทที่ยอมรับได้ของสังคม และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย การเป็นผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยจุดแข็งของพระสงฆ์ไทยที่มีภาพลักษณ์โดดเด่นเรื่องการเป็นผู้นำ การรักษาสืบทอด วัฒนธรรมประเพณี จะต้องยึดกรอบของพระธรรมวินัยเป็นหลัก และสามารถบูรณาการให้ สอดคล้องกับยุคสมัย

คำสำคัญ: บทบาทพระสงฆ์; สังคมไทย

* Received September 28, 2021; Revised October 19, 2021; Accepted October 19, 2021

Abstract

Monks are important roles and have a close relationship with communities and society. Monks provide knowledge and practical guidelines that are beneficial to improving the quality of life for people in the community by encouraging the use of Buddhist principles in life in order to improve the quality of life. Crisis in Thai society, political problems, economic problems, the shutdown of the manufacturing and service sectors have caused great job losses in Thai society. Unemployment and poverty COVID-19 outbreak that the global society and Thai society must face threats of public health security problems, PM 2.5 dust problems, natural disasters that expand in a wide area and it is a problem that greatly affected the lives of rural farmers. The role of monks' propagation must be aware of the changes and phenomena of society. Actual role shown in the country's policy under the Sangha Act B.E. 2505 and (No.4) B.E. 2561, promoting the propagation of Buddhist principles for the development of mind and wisdom have an obligation to participate in the society according to the main mission. Public welfare must be a real body of knowledge as a base of action, such as treating diseases by using herbs. cure for drug addicts. This kind of role may not be the direct role of the monks. but an acceptable role in society and not contrary to the Dharma and Discipline. Leadership in community development based on the strengths of Thai monks with outstanding leadership image. Preserving cultural traditions must adhere to the framework of Dharma and Discipline as the main principle and can be integrated in accordance with the era.

Keywords: Role of monks; Thai society

บทนำ

การปกครองคณะสงฆ์ในอดีต ได้ยึดหลัก พระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครอง ได้อาศัยอำนาจรัฐและจารีตเป็นหลักอุดหนุน เมื่อเกิดความไม่เรียบร้อยในคณะสงฆ์จนเป็นเหตุขัดข้องและจำเป็นต้องพึ่งรัฐ ก็ได้อาศัยอำนาจรัฐช่วยแก้ไข ดังเช่นสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช การคณะสงฆ์และการพระศาสนาได้ดำเนินมาด้วยลักษณะนี้และเป็นที่ยอมรับนับถือของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ตลอดจนองค์ประมุขของประเทศ เพราะคณะสงฆ์ได้ดำเนินกิจการคณะสงฆ์และกิจการพระศาสนาเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ไพศาลแก่คณะสงฆ์และประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 พระมหากษัตริย์ทรงมอบอำนาจรัฐเพื่อให้จัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทร์ ศก 121

คณะสงฆ์จึงได้อำศัยอำนาจรัฐจัดการปกครองตามกฎหมายแต่นั้นมา ครั้นถึง รัชกาลที่ 8 พระมหากษัตริย์ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ยกเลิก พระราชบัญญัติฉบับแรก เพื่อให้จัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ โดยมีรูปแบบคล้ายกับการปกครองราชอาณาจักรตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กองแผนงาน กรมการศาสนา, 2540)

สังคมไทยประกอบด้วยสถาบันหลักที่สำคัญ คือสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็น ศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยโดยเฉพาะ สถาบันพระพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นศาสนาที่มีอิทธิพล ต่อวิถีการดำรงชีวิต การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นผู้นำทางจิตใจ ของชาวบ้านและสังคมเป็นที่เคารพนับถือบูชา “เมื่อชาวบ้านมีความทุกข์เดือดร้อนไม่สบายใจก็จะมา ขอคำปรึกษาจากพระสงฆ์ เมื่อมีกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เช่น ขุดบ่อน้ำ สร้างโรงเรียน ทำถนน สร้างสะพาน พระสงฆ์ก็จะมียุทธศาสตร์ในการให้ความช่วยเหลือสนับสนุนทุกครั้ง

ดังนั้น “พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นต่อชุมชน และสังคมนอกจากนั้นพระสงฆ์ ยังเป็นผู้นำเอาหลักพุทธธรรมคำสั่งสอนมาอบรมประชาชนเพื่อไปสู่การ ประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข” และพื้นฐานของคนไทยส่วนใหญ่เกิดมาก็นับถือ พระพุทธศาสนาโดยกำเนิด ให้ทาน แบ่งปัน รู้จักพระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคคลที่ต้องเคารพเชื่อฟังในชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลาง มีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านจิตใจและสติปัญญา ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม และประชาชน (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549)

ในอดีตพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทโดยตรงในการให้ความรู้ และแนวทางปฏิบัติอันเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่ประชาชนในชุมชน ส่งเสริมให้ประชาชนใช้หลักพุทธธรรมใน การดำเนินชีวิตเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นและมีการพัฒนาต่อตนเองและผู้อื่น ให้มีความเป็นสัสดีสัมปทา จึงทำให้มีความสุขทั้งกายและจิตใจ สามารถอยู่ร่วมกันในสังคม ชุมชนได้อย่างสงบ มีความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจ มีความเอื้ออารีต่อกันและกัน ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมอ หากประชาชนสามารถนำหลักธรรมคำสอน ความรู้และการปฏิบัติที่ถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต เพียบพร้อมในการคบคนดีเป็นมิตร ตลอดจนกระทั่งทำตนเป็นคนดี เพื่อเป็นมิตรแก่คนอื่นและมีความสุขชีวิต ความเป็นอย่างเหมาะสม ก็จะสามารถนำพาชุมชนและสังคมไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนได้

สรุปได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญท่ามกลางวิกฤตที่เกิดขึ้นในสังคมไทย บทบาทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ทราบถึงบทบาทของพระสงฆ์ มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นต่อชุมชนและ สังคมนอกจากนั้นพระสงฆ์ ให้ความรู้ และแนวทางปฏิบัติอันเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่ประชาชนในชุมชน ส่งเสริมให้ประชาชนใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นและมีการ

พัฒนาต่อตนเองและผู้อื่นให้มีความสุขทั้งกายและจิตใจ สามารถอยู่ร่วมกันในสังคม ชุมชนได้อย่างสงบสุขของพระสงฆ์ ด้านการเผยแผ่ ต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและปรากฏการณ์ของสังคม บทบาทที่แสดงออกจริงตามนโยบายทางบ้านเมืองภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561 การส่งเสริมการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา มีภาระหน้าที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยสังคมตามภาระกิจหลัก ด้านการสาธารณสงเคราะห์ประชาชน ต้องมีองค์ความรู้ที่แท้จริงเป็นฐานดำเนินการ เช่น รักษาโรคโดยใช้สมุนไพร เยียวยาผู้ติดยาเสพติด บทบาทลักษณะนี้ อาจจะไม่ใช้บทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ แต่เป็นบทบาทที่ยอมรับได้ของสังคม และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย สอดคล้องกับยุคสมัย

ความหมายของบทบาท

บทบาท คือ พฤติกรรมที่แสดงออกตามสถานของบุคคลในสังคมบทบาท เป็นแบบแผนความต้องการ เป้าประสงค์ ความเชื่อทัศนคติ ค่านิยมและการกระทำของสมาชิกที่ชุมชนคาดหวังว่าจะต้องเป็นตามลักษณะของตำแหน่งนั้นๆ หรืออาจกล่าวสั้นๆ ว่าบทบาทคือสิทธิหน้าที่ในการกระทำของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพของตนเอง (พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติณฺธโร), 2553)

Sarbin (1975) บทบาท คือ องค์กรของบรรทัดฐานที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหนึ่ง ๆ ในสังคม นั่นคือ เป็นบรรทัดฐานที่แสดงให้เห็นว่าสังคมคาดหวังให้บุคคลในตำแหน่งนั้น ๆ กระทำหรือไม่ กระทำอะไรได้บ้างโดยที่บรรทัดฐานคือ กฎของพฤติกรรม เป็นที่กำหนดว่าพฤติกรรมอะไรที่ สังคมต้องการยอมรับ หรือห้ามปรามมิให้ปฏิบัติเมื่ออยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งเราสามารถแบ่งประเภทได้ 3 ประการ คือ 1) บทบาทในอุดมคติ (Ideal role) ที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งมีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำ แต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้ 2) บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived role) ที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล 3) แสดงออกจริง (Actual or Enacted role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริงซึ่งขึ้นอยู่กับ สถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกีดกันของกลุ่มต่าง ๆ ที่อาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับอุดมคติหรือที่บุคคลรับรู้ก็ได้ (จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, 2548)

พระมหาพนมนคร มีราคา (2549) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพที่เป็นมาโดยธรรมชาติ หรือตามสถานภาพที่ถูกกำหนดหรือถูกคาดหวังจากสังคม อันเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในสังคม

สรุปได้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่แสดงออกตามสถานของบุคคลในสังคม บรรทัดฐานที่แสดงให้เห็นว่าสังคมคาดหวังให้บุคคลในตำแหน่งนั้น ๆ กระทำหรือไม่ กระทำอะไรได้บ้างโดยที่บรรทัดฐานคือ กฎของพฤติกรรมเป็นที่กำหนดว่าพฤติกรรมอะไรที่สังคมต้องการยอมรับ หรือห้ามปรามมิให้ปฏิบัติเมื่ออยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์

ภัทรพร สิริกาญจน (2540) กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ว่า เนื่องจากพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ไม่ได้ แยกตัวออกไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวห่างจากชุมชน พระสงฆ์จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวมิได้ จำกัดอยู่ เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรม การปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งทาง วัตถุและการแก้ปัญหาพัฒนาชีวิตอีกด้วย โดยทินพันธ์ นาคะตะ กล่าวไว้ว่า พระสงฆ์เป็นตัวแทนของ สถาบันพระศาสนาที่อยู่คู่กับคนไทยมาตลอด มีอิทธิพลต่อการกระตุ้นหรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมในทาง สังคมและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้มาก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบได้ว่าพระสงฆ์มี ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีหน้าที่สำคัญในการชี้นำการดำเนินชีวิตของชาวไทยเป็นส่วนใหญ่ทั้ง ด้านศีลธรรม จริยธรรม กิจกรรมทางโลก จึงอาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นสถานที่ขาดไม่ได้ใน ชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนที่อยู่ในชนบทนอกจากจะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจและเป็นสถาบันที่ เอื้ออำนวยบริการทางศาสนาแล้ว ยังทำหน้าที่ให้บริการอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึงเพื่อสร้างบูรณาการในชุมชน นอกจากนั้นวัดยังเป็นศูนย์พิธีกรรมทางประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จึงไม่เป็น เพียงแต่ศูนย์รวมจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมด้านนันทนาการและความบันเทิงอีกด้วย พระสงฆ์ใน ชนบทเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจและ วัตถุเรื่องใดเรื่องหนึ่งเรื่อง นั้นมักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิต ศรัทธา และสามารถประสบ ความสำเร็จได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย ดังนั้นพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรม ความรู้ด้านการพัฒนาและ การสุขอนามัย

พินิจ ลาภธนานันท์ (2544) ได้แบ่งบทบาทของพระสงฆ์ ดังนี้

1. บทบาทในการให้ความรู้และพัฒนาจิตใจแก่คนในชุมชน พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐาน ความ ศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทการพัฒนา ซึ่งเมื่อพระสงฆ์ นำพาชาวบ้าน พัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใดกิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิต ศรัทธา และสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินงานโดยง่ายและ เสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทการ พัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นี้ยังจำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะ พระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนัก และยังมี กิจกรรมในลักษณะต่างคนต่างทำไม่ ประสานกันอย่างเป็นขบวนการหรือองค์การ แนวทางดำเนินการพัฒนา ชุมชนของพระสงฆ์ยังไม่

เด่นชัดนัก แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเราจะบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ในพื้นฐาน โครงสร้างสังคมแบบใด ถ้าเป็นเมืองพระสงฆ์ควรจะมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ เพราะในสังคมเมือง นั้น มีเหตุปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงที่โน้มน้าวในการชักนำประชาชนไปสู่ความเสื่อมในด้านศีลธรรม จรรยา การลดปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมอื่น ๆ ส่วนในชนบทนั้นปัญหาที่ชุมชนประสบคือ ปัญหาชีวิต ความเป็นอยู่หรือปัญหาคุณภาพชีวิต การพัฒนาจิตใจอย่างเดียวจะไม่เกิดประโยชน์อย่างไรในชุมชน หากแต่พระสงฆ์ต้องมีการพัฒนาความรู้สร้างความเข้าใจในชุมชนพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น โดยต้อง พัฒนาควบคู่ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจแต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากัน ควรพิจารณาให้เหมาะสมตามสภาพ พื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชนนั้น ๆ เป็นสำคัญ

2. บทบาทในการส่งเสริมการศึกษา ในสมัยที่การศึกษายังไม่แพร่หลาย การศึกษามีอยู่แต่ในวัง กับวัดเท่านั้น แต่วัดกับพระสงฆ์เป็นฝ่ายใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่า จึงสามารถให้การศึกษามากกว่าทั้ง ด้านความรู้ เช่น การอ่านเขียน การดำเนินชีวิต การครองเรือน เป็นต้น และด้านวิชาชีพ เช่น วิชาช่างต่าง ๆ และวิชาการต่อสู้ มีวิชาดาบ เป็นต้น ถึงสมัยที่มีการปฏิรูปการศึกษาตามแบบชาติตะวันตก วัดและพระสงฆ์ ก็เป็นผู้มีส่วนร่วมเป็นจำนวนมาก เพราะมีความพร้อมทางด้านทรัพยากรที่ตกทอดมาพระสงฆ์จึงยังเป็น ผู้ให้การศึกษาก่อสังคม ตั้งแต่ชาวบ้านทั่วไปจนถึงเจ้านาย และพระมหากษัตริย์

3. บทบาทในการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น พระสงฆ์เป็นสมาชิกของสังคมและอยู่ได้ด้วยการ สนับสนุนจากชาวบ้าน หากชาวบ้านลำบาก พระก็ลำบากเช่นกัน เพราะฉะนั้นการที่พระสงฆ์ดำเนินบทบาท ในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ในการช่วยชาวบ้านเป็นการนำชุมชนให้สามารถพึ่งพา ตนเองได้ พระสงฆ์เองก็ผูกพันกับชุมชนจึงไม่สามารถเพิกเฉยกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ดำเนินการไปตาม วิจารณญาณที่สามารถทำได้ตามพระธรรมวินัย และความต้องการของชุมชน

4. บทบาททางการเผยแผ่ธรรม จากการที่พระสงฆ์เป็นผู้งามด้วยศีลาจารวัตร ทำให้เป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไปในการดำเนินชีวิต ด้วยการยอมรับเช่นนั้น บทบาทในการเผยแผ่ธรรมจึงเป็นไป โดยง่าย บางครั้งก็ผ่านทางระบบการศึกษาที่ให้แก่ผู้เข้าศึกษาในวัดโดยตรง บางครั้งก็ผ่านทางประเพณีและ กิจกรรมทางศาสนาที่ประชาชนเข้าร่วมอย่างเป็นทางการ จนถึงผ่านทาง การพูดคุยและสนทนา เช่น ใน โอกาสทำบุญตักบาตรตอนเช้า แม้เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป บทบาทด้านนี้ก็ยังคงมีอยู่แต่อาจเปลี่ยนไปหรือเพิ่ม ขึ้นตามวิธีการ เช่น การใช้สื่อในการเผยแผ่ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัย

5. บทบาทการส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยขจัดความขัดแย้งของประชาชนใน หมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังผู้ทรงศีลอยู่แล้ว เพราะพุทธศาสนิกชนชาวไทยนับถือพระสงฆ์เป็น อย่างสูง ชาวบ้านมองพระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างชาวบ้านจึงเต็มใจที่จะกราบไหว้พระ หากเกิดความไม่ดี เกิดขึ้นพระก็เป็นผู้ประสานความเข้าใจให้กับชุมชนได้

6. บทบาทที่เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ ในชุมชนหรือหมู่บ้าน พระกัทำหน้าที่ช่วยแนะนำ สั่งสอน และสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั้นส่วนหนึ่ง เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้าน โดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

นอกจากนี้ รายงานผลการเสวนาเรื่อง บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกาฯ ก็ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย ดังนี้ 1. พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงาม เพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น 2. พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง 3. พระสงฆ์ควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน 4. พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะเน้นการพัฒนาวัตถุในวัดหรือมุ่งหารายได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งขณะนี้วัดต่างๆ ได้เดินหลงทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยม หากวัดดำเนินการเช่นนี้เป็นอันตรายเป็นยิ่งต่อการเปลี่ยนความคิดของประชาชนที่จะเน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ 5. พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ในที่นี้มิได้หมายความว่าเงิน หรือวัตถุสิ่งของแต่หมายถึงด้านคำสอนและหลักธรรมต่าง ๆ 6. พระสงฆ์ควรดำเนินโครงการต่าง ๆ เช่นเดียวกับมูลนิธิกลุ่มแสงเทียนซึ่งนำเลื่อมใส อย่างไรก็ตามจะต้องแก้ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ การขาดปัจจัยและความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทให้ได้ 7. พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่นแล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชน ทำให้คนไม่ตึกลับเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้ 8. ควรกำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่างเพื่อให้พระสงฆ์ต้นตัวในการศึกษา หรือมองเห็นความสำคัญในการศึกษาจึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้ 9. พระสงฆ์ต้องมีความรู้สามัญสามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจและรูปแบบการบริหาร มีความรู้ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาและผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความเป็นผู้นำ 10. พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรมในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐบาลและเอกชน 11. พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสมควร ที่จะไปให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำต่างๆ ด้านปฏิบัติและปฏิเวธ 12. พระสงฆ์ควรมีการรวมตัวหรือทำงานเป็นทีมและทำงานเชิงรุก ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและรัฐบาลในเรื่องงบประมาณ

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงาม เพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น เป็นนักเทศน์ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง พัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน เอาใจใส่ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะเน้นการ

พัฒนาวัตถุในวัดหรือมุงหารายได้เพียงอย่างเดียว มีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่น แล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชน ทำให้คนไม่ตกลบเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้ กำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่างเพื่อให้พระสงฆ์ตื่นตัวในการศึกษา จึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้ ต้องมีความรู้สมภูมิ สามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจและรูปแบบการบริหาร มีความรู้ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาและผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความเป็นผู้นำ มีบทบาทในการสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรมในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐบาลและเอกชน พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสมควร ที่จะไปให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำต่างๆ ด้านปฏิบัติและปฏิเวธ

บทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

การดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ถูกกำหนดขึ้นภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย ความคาดหวังจากสังคม กฎหมายบ้านเมืองและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. บทบาทในอุดมคติ บทบาทพระสงฆ์ในอุดมคติเป็นบทบาทของพระสงฆ์ที่ปรากฏตามพระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้า ทรงวางแนวทางการปฏิบัติต่อชาวโลกแก่ภิกษุสาวกของพระองค์ ในครั้งพุทธกาล โดยที่พระองค์ได้ทรงประพฤติเป็นแบบอย่างในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อชาวโลก ในฐานะทรง เป็นพระพุทธเจ้า ความประพฤตินั้นเรียกว่า พุทธจริยา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันในหัวข้อบทบาทในอุดมคตินั้น ผู้เขียนได้ศึกษา ตามกรอบของพุทธจริยา และพระธรรมวินัย ดังนี้

1.1 ด้านพุทธจริยา พบว่าในบริบทของสังคมไทยปัจจุบันยังคงเห็นได้ว่าพระสงฆ์ยังคงดำเนินไปตามวิถีแห่งพุทธจริยา ซึ่งเมื่อนวกเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีของไทย ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ในส่วนนี้โดยมากยังคงคงเดิม เช่น การออกรับบิณฑบาตด้วย อารการสำรวม การแสดงธรรมด้วยความเคารพ เป็นต้น แต่จะมีบางส่วนที่นำไปใช้ในทางที่ผิดเพี้ยนไปจากเจตนารมณ์เดิมของพระพุทธเจ้า ยกตัวอย่างเช่น การบิณฑบาตของพระสงฆ์บางรูปที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น

1.2 ด้านพระธรรมวินัย พบว่า การดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ปัจจุบันค่อนข้างจะผิดเพี้ยนไปจากพระธรรมวินัย ด้วยปัจจัยหลายประการ เข้ากันขัดแย้งกับพระธรรมวินัยไปเลย เช่น เป็นหมอดู ทรงเจ้า หรือแม้แต่การส่งเสริมเรื่องเครื่องรางของขลังและพิธีกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับสมาธิปฏิบัติอื่น ๆ ก็ถือว่าขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย ถึงแม้ว่าการดำเนินบทบาท ในอุดมคติของพระสงฆ์ไทยปัจจุบันบางอย่างจะขัดต่อพระธรรมวินัย แต่กลับได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมไทย เนื่องจากไปตรงกับค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของคน ในสังคมไทย จนกลายเป็นบทบาทของพระสงฆ์ในอุดมคติใหม่ในที่สุด

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ ผลของการศึกษาพบว่า บทบาทที่บุคคลเข้าใจนี้ถือเป็นภาพลักษณ์ของพระสงฆ์และอยู่ ในความคาดหวังของคนในสังคม สามารถแบ่งออกเป็น 5 ด้านคือ

2.1 ฐานะเป็นศูนย์กลางความเชื่อและความศรัทธาของประชาชน พระสงฆ์จะต้องมีความประพฤติตนที่ถูกต้องดีงาม สำรวมในพระธรรมวินัย เหมาะสมแก่ความเป็นสมณะ บทบาทของพระสงฆ์ต้องไม่เป็นโลกวิฆะและไม่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย เป็นที่ยอมรับของสังคม

2.2 ฐานะที่พึ่งทางจิตวิญญาณและสติปัญญา ถ้าพระสงฆ์สามารถดำรงบทบาทสองประการได้ คือ เป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ยกระดับความคิดและจิตใจให้สูงขึ้น พัฒนาคนสู่ความเป็นมนุษย์ในขณะเดียวกันก็ปลูกสัมมาทิฐิให้แก่ประชาชนผ่านสื่อที่ทันสมัย

2.3 ด้านการเผยแผ่ พระสงฆ์ต้องเป็นผู้นำด้านการรู้เท่าทันตนและปรากฏการณ์ของสังคม เพราะยุคปัจจุบันสิ่งเร้าที่เป็นอันตรายต่อจิตใจเข้าใกล้ประชาชนและสามารถครอบงำจิตใจได้ง่ายมีเป็นจำนวนมาก บทบาทสำคัญของพระสงฆ์ในยุคนี้ คือ พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำเพื่อปลูกปัญญาหรือการตื่นรู้สำหรับชาวพุทธ เช่น โลกสังคมออนไลน์ มีเรื่องที่เป็น “มุสาวาท” อยู่มาก พระสงฆ์ควรจรรู้เท่าทันในการใช้สื่อเหล่านี้เป็นอันดับแรก และสอนประชาชนให้รู้เท่าทันสื่อเหล่านี้ โดยใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือ ถือว่า หนามตำเอาหนามบ่ง กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคนี้ไม่ได้อยู่บนธรรมาสันและสถานีวิทูเท่านั้น พระสงฆ์ต้องปรับตัวนำสื่อทางปัญญาเผยแผ่ในสื่อต่าง ๆ ที่เข้าถึงประชาชน ทั้งนี้ รวมทั้ง application ที่ทันสมัย น่าสนใจ และเข้าถึงประชาชนด้วย

2.4 การอนุเคราะห์สงเคราะห์ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ดำเนินการมีองค์ความรู้ที่แท้จริงเป็นฐานดำเนินการ เช่น รักษาโรคโดยใช้สมุนไพร เยียวยาผู้ติดยาเสพติด บทบาทลักษณะนี้ อาจจะไม่ใช่บทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ แต่ก็ถือว่าเป็นบทบาทที่ยอมรับได้ และควรที่พระสงฆ์จะดำเนินการ แต่บทบาทใดที่พระสงฆ์ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย ทำให้ประชาชนมีศรัทธาที่มลาย ห่างไกลจากกระแสแห่งปัญญาที่แท้จริง บทบาทเช่นนี้ ไม่ควรให้ดำเนินการและไม่ควรเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เช่น พระสงฆ์ตั้งตนเป็นหมอดู เป็นหมอหร

2.5 การเป็นผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยจุดแข็งของพระสงฆ์ไทยที่มีภาพลักษณ์โดดเด่นเรื่องการเป็นผู้นำการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีไทย อาจจะนำมาบูรณาการกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นตัวนำในการสร้างกิจกรรมพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ได้ด้วย

3. บทบาทที่แสดงออกจริง คือ บทบาทที่แสดงออกจริงภายใต้กรอบของบทบาทในอุดมคติ บทบาทที่แสดงออกจริงภายใต้ บทบาทที่บุคคลเข้าใจ และบทบาทที่แสดงออกจริงตามโน

บายทางบ้านเมือง ภายใต้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2561 มีอธิบายดังนี้

3.1 บทบาทที่แสดงออกจริงภายใต้กรอบของบทบาทในอุดมคติซึ่งมีพุทธ จริยา และพระธรรมวินัยเป็นกรอบ พบว่า พระสงฆ์ยังคงดำเนินบทบาทไปตามรูปแบบที่ พระพุทธเจ้า วางไว้เป็นพุทธอาณัติ แต่จะมีบางส่วนที่นำไปใช้ในทางที่ผิดเพี้ยนไปจาก เจตนารมณ์เดิมของ พระพุทธเจ้า เนื่องจากสภาพสังคม ความเชื่อ ค่านิยมที่เปลี่ยนไป ทำให้ กลายเป็นบทบาทของ พระสงฆ์ในอุดมคติใหม่ ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมเป็นวงกว้าง เนื่องจากไปตรงกับค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในสังคมไทย แม้จะขัดต่อพระธรรมวินัยก็ตาม เช่น การ ดุฎกษยาม การสะเดาะเคราะห์ หรือแม้แต่การส่งเสริมเรื่องเครื่องรางของขลังและพิธีกรรมที่ไม่ เกื้อกูลต่อสัมมาทิฐิอื่น

3.2 บทบาทที่แสดงออกจริงภายใต้บทบาทที่บุคคลเข้าใจ พระสงฆ์จะต้องยึด กรอบของพระธรรมวินัยเป็นหลัก และสามารถบูรณาการให้สอดคล้องกับยุคสมัย โดยอาศัยการ ตีความและมีการสังคายนาเพื่อรับรองมติพระสงฆ์จะต้องดำรงบทบาทในฐานะผู้นำทางจิต วิญญาณและสติปัญญา พระสงฆ์ต้องทันสมัยแต่รู้เท่าทันว่าประชาชนมีข้อสงสัยอะไรจึงไขเขา เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ความยากจน รวมทั้งสิ่งเร้าทางกิเลสมากมายที่มีอิทธิพลต่อจิตใจ ประชาชน พระสงฆ์จำเป็นต้องรับรู้ปัญหาผ่านสื่อต่าง ๆ แต่พระสงฆ์ต้องรู้เท่าทันสิ่งเหล่านี้ เพื่อ ใช้เป็น องค์ประกอบในการถ่ายทอดปัญญาสู่ประชาชน พระสงฆ์ต้องมีบทบาทในการสงเคราะห์ ชุมชน ในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับของสังคม และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

3.3 บทบาทที่แสดงออกจริงตามนโยบายทางบ้านเมือง ภายใต้ พระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2561 พระสงฆ์กลุ่มที่มีบทบาทอย่างชัดเจนคือ พระสังฆาธิการ ซึ่งมีภาระหน้าที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งกับสังคมตามภาระกิจหลัก การบริหาร กิจการคณะสงฆ์ 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการสาธารณ สงเคราะห์ (สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2545) ซึ่งถือเป็นพันธกิจของพระสังฆาธิการที่กำหนดโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ การดำเนินบทบาทของคณะสงฆ์ตามกรอบของภารกิจหลัก 6 ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ถือว่าเป็นจุดเด่น เพราะส่งผลด้านบวกต่อสังคม ในฐานะที่เป็น แบบอย่างแก่สังคม ซึ่งบทบาทที่สำคัญที่สุดคือ ด้านการศึกษาและ ศึกษาสงเคราะห์ คณะสงฆ์มี บทบาทในการจัดการเรียนการสอน หรือส่งเสริมการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ถือเป็นการเปิด โอกาสให้ผู้ที่ยังขาดโอกาสทางการศึกษาได้เล่าเรียน ซึ่งถือได้ว่าในปัจจุบันคณะสงฆ์ได้สร้าง ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าให้กับสังคมเป็นจำนวนมาก ส่วนการดำเนิน บทบาทของคณะสงฆ์ ยัง มีหลายส่วนที่ไม่ก่อให้เกิดผลต่อสังคมเท่าที่ควรนัก ซึ่งส่วน ใหญ่จะออกมาในรูปแบบวิธีการ มากกว่าการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดผลได้จริง เป็นลักษณะบทบาท เชิงสัญลักษณ์มากกว่าการเข้าไป พัฒนาจิตใจ อีกทั้งการดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ในยุค ปัจจุบันภายใต้เทคโนโลยีสมัยใหม่ก็

ส่งผลต่อภาพลักษณ์พระสงฆ์ทั้งแง่บวกและแง่ลบ พระสงฆ์ จึงต้องให้ความสำคัญและใส่ใจในรายละเอียดให้มากขึ้น การก่อสร้างถาวรวัตถุที่ใหญ่โตและวิจิตรเกินความจำเป็นก็ถือเป็นบทบาทด้านลบ เช่นเดียวกับการเข้าไปมีบทบาททางการเมือง และความประพฤติส่วนตัวอื่น ๆ ที่ไม่เหมาะสมกับสมณสาธูป

บทบาทนี้จะถูกนำมาพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของสังคมแต่ละพื้นที่ต้นทุนของวัด ความถนัดและทัศนคติพระสงฆ์ของผู้ดำเนินบทบาท โดยอาศัยแนวทางการดำเนินบทบาทจากกรอบที่เรียกว่า กิจกรรมคณะสงฆ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็ง และการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของพุทธศาสนา คณะสงฆ์ถือเป็นตัวแทนหรือเป็นสาวกขององค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระบรมศาสดาของพุทธศาสนิกชน ซึ่งทำหน้าที่ในการปฏิบัติ การกิจเผยแผ่สืบสาน และถ่ายทอดพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้บัญญัติไว้เพื่อให้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาได้นำพระธรรมคำสอนไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้เกิด ประโยชน์ ต่อตนเองและสังคม การเผยแผ่สืบสานและถ่ายทอดพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถือเป็นภารกิจสำคัญที่คณะสงฆ์จะต้องปฏิบัติตนนอกจากนั้นแล้วการปฏิบัติ และการดำรงชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ตามพระธรรมวินัย จะเป็นการสร้างศรัทธาความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกชนและเป็นแรงจูงใจให้พุทธศาสนิกชนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข (กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2540)

วิกฤตในสังคมไทย

ประเทศไทยไม่แตกต่างจากหลายประเทศทั่วโลกที่วันนี้ตกอยู่ภายใต้วิกฤตการณ์ชุดใหญ่ อันเป็นผลจากการระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 และวิกฤตโรคระบาดครั้งนี้กำลังเปลี่ยนแปลงสังคมโลกครั้งใหญ่อย่างไร สังคมไทยก็กำลังถูกความเปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้นไม่แตกต่างกันด้วย หรือดังที่นักสังเกตการณ์ทั้งหลายมีความเห็นในระดับโลกร่วมกันก็คือ โลกหลังยุคก่อนโควิดจะไม่หวนกลับมาหาเราอีก เช่นที่โลกยุคหลังโควิดก็จะแตกต่างออกไปจากยุคก่อนอย่างมาก และจะเป็นความเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ครั้งใหญ่อย่างคาดไม่ถึงด้วย (สุรชาติ บำรุงสุข, 2563)

ดังนั้นหากทดลองคาดการณ์ถึงความเปลี่ยนแปลงของไทยในอนาคตแล้ว เราอาจจะเห็นประเด็นต่าง ๆ ที่จะมีความสำคัญต่อทิศทางการพลิกฟื้นประเทศหลังจากการสิ้นสุดของโรคระบาดชุดนี้ ได้แก่

1. วิกฤตซ้อนวิกฤต: การเมืองไทยจะยังคงตกอยู่ในภาวะวิกฤต ปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นก่อนการระบาดนั้น ไม่ได้หายไปไหน เป็นแต่เพียงจะถูกทับซ้อนจากสถานการณ์ใหม่ อันเป็นผลจากความอ่อนแอของรัฐบาลในการบริหารจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น อันอาจจะส่งผลให้วิกฤตที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว กลายเป็นวิกฤตที่มีความรุนแรงมากขึ้น และจะส่งผลต่อสถานะทางการเมืองของรัฐบาล โดยเฉพาะต่อตัวผู้นำรัฐบาลโดยตรง และจะเป็นวิกฤตที่มีนัยต่อความอยู่

รอดของรัฐบาลอีกด้วย หรืออาจคาดได้ว่า การเมืองหลังจากการระบาดสิ้นสุดลงจะมีความเข้มข้นมากขึ้นอย่างแน่นอน และจะมีผลต่อเสถียรภาพทางการเมืองด้วย

2. เศรษฐกิจพังทลาย: วิกฤตเศรษฐกิจในปี 2563 จะมีความรุนแรงและหนักหน่วงมากกว่าวิกฤตในปี 2540 และความคาดหวังว่าวิกฤตเศรษฐกิจ 2563 จะสามารถฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็วเช่นในปี 2540 การพังทลายของเศรษฐกิจไทยกำลังเกิดขึ้นกับทุกภาคส่วน และผลที่เกิดขึ้นกำลังพาเศรษฐกิจไทยสู่ “การถดถอย” ครั้งใหญ่ และการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศจะอยู่ในภาวะ “ติดลบ” โดยมีการปิดตัวลงของภาคการผลิตและภาคบริการเป็นพยานสำคัญ ตัวอย่างเช่น ภาคการส่งออกและภาคท่องเที่ยวที่เคยเป็น “หัวใจจักรเศรษฐกิจ” ล้วนอยู่ในภาวะที่ขับเคลื่อนไม่ออกทั้งสิ้น และขณะเดียวกันเศรษฐกิจโลกก็จะอยู่ในภาวะถดถอย อันมีผลให้การฟื้นตัวของเศรษฐกิจไทยมีความลำบากโดยตรง ฉะนั้นผู้นำในอนาคตจะต้องตระหนักเสมอว่า การสร้างความเชื่อมั่นเพื่อนำไปสู่การฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างมากในอนาคต

3. ว่างงานและยากจน: การปิดตัวของภาคการผลิตและภาคบริการก่อให้เกิดการตกงานครั้งใหญ่ในสังคมไทย และจะมีจำนวนผู้ตกงานเป็นจำนวนราว 7 ล้านคน ผลที่ตามมาอย่างชัดเจนคือ การขยายปริมาณจำนวนคนจนในประเทศ และคนในส่วนนี้ยังจำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภาครัฐ ดังนั้นการจัดการปัญหาความยากจน และการเรียกร้องในประเด็นเรื่อง “สวัสดิการแห่งรัฐ” จะเป็นเรื่องสำคัญในอนาคต ผู้นำทางการเมืองจะต้องตระหนักในเรื่องเหล่านี้ และแปรออกมาเป็นนโยบายที่เป็นรูปธรรมในการพลิกฟื้นชีวิตของผู้นั้นในสังคมไทยให้ได้

4. เชื้อโรคไม่เคยหมด: การระบาดของเชื้อโควิด-19 ไม่ใช่ครั้งแรกที่สังคมโลกและสังคมไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากโรคระบาด ขอบเขตระดับโลก และการรับมือกับการระบาดครั้งนี้จะเป็นบทเรียนสำคัญทั้งกับภาครัฐและภาคสังคม ดังนั้นการจัดทำ “แผนบริหารจัดการวิกฤต” ให้มีประสิทธิภาพสำหรับการรับมือในอนาคตจึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งอาจจะมีนัยถึงการรับมือกับการระบาดครั้งใหม่ หรือเป็นแผนเผชิญเหตุที่ใช้กับเรื่องอื่น ๆ ก็ตาม

5. เสริมสร้างสุขภาพไทย: การเผชิญกับโควิด-19 เป็นคำตอบที่ชัดเจนในมิติด้านความมั่นคงว่า โรคระบาดเป็นภัยคุกคามที่สำคัญ ปัญหาความมั่นคงด้านสาธารณสุข เป็นประเด็นสำคัญที่รัฐควรให้ความสำคัญ มิใช่จะเน้นอยู่กับความมั่นคงในเรื่องของการซื้ออาวุธเพื่อเสริมสร้างอำนาจทางทหารเท่านั้น และขณะเดียวกันก็เป็นสัญญาณถึงผู้นำไทยให้ต้องคิดกว้างไกลมากกว่าการยึดติดอยู่กับความมั่นคงทางทหาร ที่สงครามใหญ่ไม่ใช่ภัยคุกคามหลักโดยตรงของประเทศ

6. มหันตภัยฝุ่นพิษ: ในขณะที่รัฐบาลและสังคมโดยรวมเน้นอยู่กับการต่อสู้กับโรคระบาดนั้น คงต้องตระหนักถึงปัญหาฝุ่นพีเอ็ม 2.5 ที่เป็นวิกฤตอีกชุดที่สังคมไทยต้องเผชิญ และกำลังทวีความรุนแรงในภาคเหนือของประเทศ จนถึงกับมีเจ้าหน้าที่ดับไฟป่าต้องเสียชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่แล้ว ฉะนั้นการออกแบบ “แผนบริหารจัดการวิกฤต” จึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะใน

ระยะเวลาหนึ่ง ๆ นั้น ผู้นำรัฐบาลต้องตระหนักว่า ประเทศอาจจะต้องเผชิญกับวิกฤตมากกว่าหนึ่งเรื่อง

7. ภัยพิบัติทางธรรมชาติ: วิกฤตที่กำลังเกิดในชนบทในภาคกลาง ภาคเหนือ หรือภาคอีสาน คือ ภัยภัยแล้งที่ขยายตัวในเชิงพื้นที่เป็นวงกว้างมากขึ้น และเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของเกษตรกรในชนบทอย่างมาก จนวิกฤตภัยแล้งกำลังเป็นภาพคู่ขนาน เป็นปัญหาสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า ภาคเกษตรอาจไม่ใช่ “พื้นที่กันชน” ที่จะคอยแบกรับปัญหาการตกงานของคนในเมืองได้ วิกฤตในชนบทครั้งนี้จะเป็นตัวถ่วงสำคัญกับการเติบโตของภาคเกษตรไทยในอนาคต และจะมีผลอย่างมากกับชีวิตของผู้คนในชนบทอีกด้วย ฉะนั้นการฟื้นตัวของสังคมไทยจะต้องคิดทั้งในมิติของภาคเกษตร อุตสาหกรรม และบริการควบคู่กันไป

สรุปได้ว่า วิกฤตของสังคมไทย เกิดจากวิกฤตซ้อนวิกฤต การเมืองไทยจะยังคงตกอยู่ในภาวะวิกฤต ปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นก่อนการระบาดโควิด-19 เศรษฐกิจพังทลาย วิกฤตเศรษฐกิจในปัจจุบัน จะมีความรุนแรงและหนักหน่วง การปิดตัวของภาคการผลิตและภาคบริการก่อให้เกิดการตกงานครั้งใหญ่ในสังคมไทยก่อให้เกิดการว่างงานและยากจน การระบาดของเชื้อโควิด-19 โรคระบาดเป็นภัยคุกคามที่สำคัญ ปัญหาความมั่นคงด้านสาธารณสุข ปัญหาฝุ่นพีเอ็ม 2.5 ที่เป็นวิกฤตอีกชุดที่สังคมไทยต้องเผชิญ และกำลังทวีความรุนแรงในภาคเหนือของประเทศ ปัญหาภัยแล้งหนักและร้อนจัดที่ขยายตัวในเชิงพื้นที่เป็นวงกว้างมากขึ้น และเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของเกษตรกรในชนบทอย่างมาก

การประยุกต์บทบาทของพระสงฆ์กับวิกฤตในสังคมไทย

1. ปัญหาการเมือง: การเมืองไทยจะยังคงตกอยู่ในภาวะวิกฤต ปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นก่อนการระบาดนั้น ถูกทับซ้อนจากสถานการณ์ใหม่ อันเป็นผลจากความอ่อนแอของรัฐบาลในการบริหารจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น อันอาจจะส่งผลให้วิกฤตที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว กลายเป็นวิกฤตที่มีความรุนแรงมากขึ้น และจะส่งผลกระทบต่อสถานะทางการเมืองของรัฐบาล สามารถนำมาประยุกต์กับบทบาทของพระสงฆ์ที่บุคคลเข้าใจ ด้านการเผยแผ่ พระสงฆ์ต้องเป็นผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงให้เท่าทันและปรากฏการณ์ของสังคม เพราะยุคปัจจุบันสิ่งเร้าที่เป็นอันตรายต่อจิตใจเข้าใกล้ประชาชนและ สามารถครอบงำจิตใจได้ง่ายมีเป็นจำนวนมาก บทบาทสำคัญของพระสงฆ์ในยุคนี้ คือ พระสงฆ์ จะต้องเป็นผู้นำเพื่อปลุกปัญญาหรือการตื่นรู้สำหรับชาวพุทธ เช่น โลกสังคมออนไลน์ มีเรื่องที่เป็น “มูสาวาท” อยู่มาก พระสงฆ์ควรจะต้องรู้เท่าทันในการใช้สื่อเหล่านี้เป็นอันดับแรก

2. ปัญหาเศรษฐกิจ: วิกฤตเศรษฐกิจในปี 2563 จะมีความรุนแรงและหนักหน่วงมากกว่าวิกฤตในปี 2540 การพังทลายของเศรษฐกิจไทยกำลังเกิดขึ้นกับทุกภาคส่วน ผลที่เกิดขึ้นกำลังพาเศรษฐกิจไทยสู่ “การถดถอย” ครั้งใหญ่ และการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศจะอยู่ในภาวะ “ติดลบ” และขณะเดียวกันเศรษฐกิจโลกก็จะอยู่ในภาวะถดถอย บทบาท

พระสงฆ์ที่แสดงออกจริงตามนโยบายทางบ้านเมือง ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2561 พระสงฆ์กลุ่มที่มีบทบาทอย่างชัดเจนคือ พระสังฆาธิการ ซึ่งมีภาระหน้าที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งสังคมตามภาระกิจหลัก ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์

3. ปัญหาการว่างงานและยากจน: การปิดตัวของภาคการผลิตและภาคบริการก่อให้เกิดการตกงานครั้งใหญ่ในสังคมไทย ผลที่ตามมาอย่างชัดเจนคือ การขยายปริมาณจำนวนคนจนในประเทศ และคนในส่วนี้ยังจำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภาครัฐ ดังนั้นการจัดการปัญหาความยากจน และการเรียกร้องในประเด็นเรื่อง “สวัสดิการแห่งรัฐ” จะเป็นเรื่องสำคัญในอนาคต และแปรออกมาเป็นนโยบายที่เป็นรูปธรรมในการพลิกฟื้นชีวิตของผู้คนในสังคมไทยให้ได้ บทบาทพระสงฆ์ที่แสดงออกจริงตามนโยบายทางบ้านเมือง ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คือ พระสังฆาธิการ มีภาระหน้าที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งสังคมตามภาระกิจหลัก ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์

4. ภัยคุกคามจากโรคระบาด: การระบาดของเชื้อโควิด-19 ไม่ใช่ครั้งแรกที่สังคมโลกและสังคมไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากโรคระบาด เกิดในขอบเขตระดับโลก ดังนั้นการจัดการทำ “แผนบริหารจัดการวิกฤต” ให้มีประสิทธิภาพสำหรับการรับมือในอนาคตจึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งอาจจะมีนัยถึงการรับมือกับการระบาดครั้งใหม่ หรือเป็นแผนเผชิญเหตุที่ใช้กับเรื่องอื่น ๆ ก็ตาม

5. ปัญหาเสริมสร้างสุขภาพไทย: การเผชิญกับโควิด-19 โรคระบาดเป็นภัยคุกคามที่สำคัญ ปัญหาความมั่นคงด้านสาธารณสุข เป็นประเด็นสำคัญที่รัฐควรให้ความสำคัญ มหันตภัยฝุ่นพิษ: ในขณะที่รัฐบาลและสังคมโดยรวมเน้นอยู่กับการต่อสู้กับโรคนั้น คงต้องตระหนักถึงปัญหาฝุ่นพีเอ็ม 2.5 ที่เป็นวิกฤตอีกชุดที่สังคมไทยต้องเผชิญ และกำลังทวีความรุนแรงในภาคเหนือของประเทศ บทบาทพระสงฆ์ที่บุคคลเข้าใจ คือการอนุเคราะห์สงเคราะห์ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ดำเนินการมีองค์ความรู้ที่แท้จริงเป็นฐานดำเนินการ เช่น รักษาโรคโดยใช้สมุนไพร เหยี่ยวยาผู้ติดยาเสพติด บทบาทลักษณะนี้ อาจจะไม่ใช่มหุบายโดยตรงของพระสงฆ์ แต่ก็ถือว่าเป็นบทบาทที่ยอมรับได้ และควรที่พระสงฆ์จะดำเนินการ

6. ปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ: วิกฤตอีกชุดที่กำลังเกิดในชนบทคือ ปัญหาภัยแล้งที่ขยายตัวในเชิงพื้นที่เป็นวงกว้างมากขึ้น และเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของเกษตรกรในชนบทอย่างมาก วิกฤตในชนบทครั้งนี้จะเป็นตัวเร่งสำคัญกับการเติบโตของภาคเกษตรไทยในอนาคต และจะมีผลอย่างมากกับชีวิตของผู้คนในชนบทอีกด้วย ฉะนั้นการฟื้นตัวของสังคมไทยจะต้องคิดทั้งในมิติของภาคเกษตร อุตสาหกรรม และบริการควบคู่กันไป บทบาทพระสงฆ์ที่บุคคลเข้าใจ คือ การเป็นผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยจุดแข็งของพระสงฆ์ไทยที่มีภาพลักษณ์โดดเด่นเรื่องการเป็นผู้นำการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีไทย อาจะนำมาบูรณาการกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นตัวนำในการสร้างกิจกรรมพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ได้ด้วย

สรุป

บทบาทพระสงฆ์กับวิกฤตสังคมไทย การเมืองไทยจะยังคงตกอยู่ในภาวะวิกฤต ปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นก่อนการระบาดของโรคโควิด-19 กลายเป็นวิกฤตที่มีความรุนแรงมากขึ้น และจะส่งผลกระทบต่อสถานะทางการเมืองของรัฐบาล พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาวิกฤตต่างๆ ตามบทบาท ดังนี้ บทบาทด้านการเผยแผ่ พระสงฆ์ต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงรู้เท่าทันและปรากฏการณ์ของสังคม เพราะยุคปัจจุบันสิ่งเร้าที่เป็นอันตรายต่อจิตใจเข้าใกล้ประชาชนและสามารถครอบงำจิตใจได้ง่ายมีเป็นจำนวนมาก บทบาทสำคัญของพระสงฆ์ในยุคนี้ คือ พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำเพื่อปลูกปัญญาหรือการตื่นรู้สำหรับชาวพุทธ เช่น โลกสังคมออนไลน์ มีเรื่องที่เป็น “มุสาวาท” อยู่มาก พระสงฆ์ควรจะรู้เท่าทันในการใช้สื่อเหล่านี้เป็นอันดับแรก ปัญหาเศรษฐกิจไทยกำลังเกิดขึ้นกับทุกภาคส่วน ผลที่เกิดขึ้นกำลังพาเศรษฐกิจไทยสู่ “การถดถอย” ครั้งใหญ่ และการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศจะอยู่ในภาวะ “ติดลบ” เศรษฐกิจโลกก็จะอยู่ในภาวะถดถอย บทบาทพระสงฆ์ที่แสดงออกจริงตามนโยบายทางบ้านเมือง ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2561 พระสงฆ์ มีภาระหน้าที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับสังคมตามภารกิจหลัก ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ปัญหาการว่างงานและยากจน การปิดตัวของภาคการผลิตและภาคบริการก่อให้เกิดการตกงานครั้งใหญ่ในสังคมไทย การขยายปริมาณจำนวนคนจนในประเทศ และคนในส่วนนี้ยังจำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภาครัฐ ดังนั้นการจัดการปัญหาความยากจน และการเรียกร้องในประเด็นเรื่อง “สวัสดิการแห่งรัฐ” จะเป็นเรื่องสำคัญใน การจัดทำ “แผนบริหารจัดการวิกฤต” ให้มีประสิทธิภาพสำหรับการรับมือในอนาคตจึงเป็นเรื่องสำคัญ ปัญหาเสริมสร้างสุขภาพไทย การเผชิญกับโควิด-19 ปัญหาความมั่นคงด้านสาธารณสุข มหันตภัยฝุ่นพิษ ที่เป็นวิกฤตอีกชุดที่สังคมไทยต้องเผชิญ และกำลังทวีความรุนแรงในภาคเหนือ บทบาทพระสงฆ์การอนุเคราะห์ สงเคราะห์ ต้องมีองค์ความรู้ที่แท้จริงเป็นฐานดำเนินการ เช่น รักษาโรคโดยใช้สมุนไพร เยียวยาผู้ติดยาเสพติด บทบาทลักษณะนี้ อาจจะไม่ใช่บทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ แต่ก็ถือว่าเป็นบทบาทที่ยอมรับได้ และควรที่พระสงฆ์จะดำเนินการ โดยอาศัยจุดแข็งของพระสงฆ์ไทยที่มีภาพลักษณ์โดดเด่นเรื่องการเป็นผู้นำการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีไทย อาจะนำมาบูรณาการกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นตัวนำในการสร้างกิจกรรมพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ได้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2540). *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. (2548). *สังคมวิทยาตามแนวพุทธ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติณฺโธ). (2553). *บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองจังหวัดปทุมธานี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ) พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). (2535). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาพนมนคร มีราคา. (2549). *การดำรงสมณเพศของสามเณรโรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอลำลูกเกด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาชุมชน) กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พินิจ ลาภธนาพันธ์. (2544). *กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2540). *หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ: แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียนสุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2545). *กฎหมายเถรสมาคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สุรชาติ บำรุงสุข. (2563). *วิกฤตในสังคมไทย*. สืบค้น 25 กันยายน 2564, จาก <https://www.matichon.co.th>
- Sarbin T.R. (1975). *Role Theory Handbook of Psychology*. New York: Addison Wesley Publishing Company.

